

Ewa Rosiak¹

Zakład Badań Rynkowych,

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej - PIB

Krajowy rynek rzepaku na tle rynku światowego

The domestic market of rapeseed compared to the global market

Synopsis. Celem artykułu było przedstawienie zmian jakie nastąpiły na krajowym i światowym rynku rzepaku w pierwszych latach po akcesji Polski do UE (lata 2004-2007) i w kolejnych (lata 2008-2012), w porównaniu z okresem przed akcesją (lata 2000-2003). Ocenę tych zmian przeprowadzono na podstawie danych średniorocznych dla wybranych okresów. Wykazano, że wejście Polski do UE i polityka Unii w zakresie produkcji biopaliw i energii odnawialnej zdyktowały rozwój produkcji, przetwórstwa i handlu rzepakiem i produktami jego przerobu. Polska stała się częścią rynku globalnego i dlatego na wzrosty i spadki cen rzepaku na rynku krajowym znaczący wpływ mają zmiany cen surowców oleistych, które następują na europejskich, a także amerykańskich giełdach.

Słowa kluczowe: rzepak, produkcja, handel, ceny

Abstract. The article describes the changes that have taken place in the domestic and global rapeseed market in the first years after the Polish accession to the EU (2004-2007) and subsequent years (2008-2012), compared with the period before accession (2000-2003). The assessment of these changes were carried out on the basis of average annual data for selected period. It has been shown that the Polish accession to the EU and EU policy on biofuels and renewable energy and increased the rate of development of production, processing and trade of rape and products of its processing. Poland has become a part of the global market and, therefore, fluctuations of domestic rapeseed prices are significantly affected by changes in oilseed prices on the European and American commodity markets.

Key words: rapeseed, production, trade, prices

Świat

Produkcja. Rośliny oleiste odgrywają bardzo ważną rolę w światowym rolnictwie, gospodarce żywnościowej i przemysłach przetwórczych. Są one surowcem do produkcji tłuszczów konsumpcyjnych i technicznych, stanowią źródło białka spożywczego i paszowego, a niektóre z nich, jak bawełna i len, dostarczają też włókno roślinne.

W światowej produkcji nasion i owoców siedmiu głównych roślin oleistych największy udział ma soja (56% średnio w latach 2008/09-2012/13), a w dalszej kolejności znajdują się: rzepak (14%), bawełna i arachidy (po 9%), słonecznik (8%), ziarna palmowe (3%) i kopra (1%). Uprawy roślin oleistych charakteryzują się znaczną koncentracją, zwłaszcza w przypadku soi, rzepaku oraz palmy oleistej. Ponad 80% światowej produkcji soi uzyskuje się w USA, Brazylii i Argentynie, a prawie 90% światowej produkcji rzepaku w UE, Chinach, Kandy i Indiach. Światowe plantacje palmy oleistej w około 90%

¹ Dr inż., rosiak@ierigz.waw.pl

skoncentrowane są w Malezji i Indonezji. Przy dominującej pozycji soi w światowej produkcji nasion oleistych, wszelkie zmiany w jej zbiorach u największych i nielicznych producentów i eksporterów mają istotny wpływ na rynek rzepaku w Europie i na świecie.

Od początku XXI wieku światowe zbiory nasion oleistych systematycznie rosną. Ich spadek miał miejsce tylko w sezonie 2007/08, w którym z powodu niekorzystnych warunków pogodowych, jakie wystąpiły w wielu rejonach świata, zmalały plony i arealy upraw roślin oleistych, głównie soi i słonecznika. W skali globalnej rośnie bowiem popyt na żywność i energię odnawialną. Poprawa stanu wyżywienia społeczeństw przy rosnącej liczbie ludności oraz rozwój produkcji biopaliw zwiększa popyt na oleje roślinne. Rozwój produkcji zwierzęcej z zastosowaniem nowoczesnych technologii żywienia zwierząt zwiększa popyt na śruty oleiste. W ostatnich latach zapotrzebowanie na śruty oleiste wzrastało także z powodu kryzysu związanego z BSE i wprowadzenia w wielu krajach zakazu stosowania mączek mięsno-kostnych w żywieniu zwierząt gospodarskich.

Tabela 1. Światowy bilans nasion oleistych (w mln ton) ^a

Table 1. Global balance of oilseed (in mn tons)

Wyszczególnienie	Średnia z lat 2000/01- -2003/04	Średnia z lat 2004/05- -2007/08	Średnia z lat 2008/09- -2012/13	2012/13	2013/14 szacunek
Produkcja	328,8	393,9	445,5	474,3	505,9
w tym: soja	186,0	223,0	248,7	268,3	286,8
rzepak	36,5	47,1	60,8	63,0	70,1
Zasoby ogółem	371,8	456,2	515,8	540,7	575,5
w tym: soja	221,7	274,5	306,0	323,4	347,4
rzepak	39,5	51,7	67,3	68,2	73,2
Import	66,1	79,7	104,8	112,5	123,5
w tym: soja	56,1	68,7	88,3	95,2	105,2
rzepak	5,3	6,5	11,8	12,8	13,2
Eksport	66,5	81,1	107,8	117,8	128,9
w tym: soja	40,7	69,5	90,5	99,9	109,3
rzepak	5,4	6,7	11,8	12,5	13,6
Zużycie	326,4	388,1	441,3	465,8	485,0
w tym: soja	183,9	218,5	245,1	258,2	270,9
rzepak	36,8	46,6	60,9	65,3	67,4
Zapasy końcowe	44,9	66,6	17,0	69,6	85,1
w tym: soja	37,8	41,8	58,8	60,6	72,3
rzepak	2,5	5,0	6,3	3,2	5,6

^a - dotyczy: soi, rzepaku, bawełny, arachidów, słonecznika, ziarna palmowego i kopry.

Źródło: [Oilseeds: World Markets and Trade, USDA, 2013], obliczenia własne.

W latach 2000/01-2012/13 światowe zbiory rzepaku charakteryzowały się silnym trendem wzrostowym. Zwiększyły się z 36,5 mln ton średnio w latach 2000/01-2003/04 do 47,1 mln ton w latach 2004/05-2007/08 i 60,8 mln ton w latach 2008/08-2012/13, w wyniku wzrostu arealu uprawy - odpowiednio z 23,9 mln ha do 27,2 mln ha i 33,4 mln ha i

plonów z 1,53 t/ha do 1,73 t/ha i 1,82 t/ha. Średnioroczne tempo wzrostu produkcji rzepaku w latach 2000/01-2012/13 wyniosło 4,4%, wobec 3,6% w przypadku soi i 3,8% w przypadku nasion słonecznika. W sezonie 2013/14 prognozowany jest dalszy wzrost produkcji rzepaku do rekordowego poziomu 70,1 mln ton. Globalny bilans rzepaku wydatnie się poprawi. Całkowite zużycie będzie mniejsze od produkcji rzepaku i jego zapasy na koniec sezonu znacząco wzrosną (tab. 1).

Liderem w światowej produkcji rzepaku jest UE. Mimo wysokiego poziomu już na początku minionej dekady (11,4 mln ton średnio w latach 2000/01-2003/04), produkcja rzepaku w krajach UE szybko rosła (do 16,4 mln ton w latach 2004/05-2007/08 i 19,9 mln ton w latach 2008/09-2012/13). Zdecydował o tym głównie dynamiczny rozwój sektora biopaliw i w ślad za tym wzrost zapotrzebowania na olej rzepakowy zużywany w produkcji biokomponentów (estrów) dodawanych do oleju napędowego (z niewiele ponad 1 mln ton w latach 2000-2001 do 5,4 mln ton w 2012 r.), bowiem zapotrzebowanie na ten surowiec w sektorze spożywczym nie wykazywało istotnych zmian i utrzymywało się na poziomie 2,6-3,3 mln ton. Udział UE w światowej produkcji rzepaku wahał się w porównywanych okresach od 31-35%. Drugą pozycję w światowej produkcji rzepaku zajmują od sezonu 2008/09 naprzemiennie Chiny i Kanada, a kolejne Indie i Australia. Produkcja rzepaku w Kanadzie dynamicznie wzrastała i jej udział w światowej produkcji tego surowca zwiększył się z 17% na początku minionej dekady do 22% w ostatnim pięcioleciu, natomiast zmalał udział Chin (odpowiednio z 31 do 22%) oraz Indii (z 13 do 11%). Udział Australii wahał się i utrzymywał się na poziomie poniżej 5%. W minionej dekadzie do grona dużych producentów dołączyła też Ukraina, której udział w światowej produkcji rzepaku zwiększył się z poniżej 1% na początku minionej dekady do 3% w ostatnim pięcioleciu (tab. 2).

Tabela 2. Produkcja rzepaku według krajów (w mln ton)

Table 2. Production of rapeseed by country (in mn tons)

Wyszczególnienie	Średnia z lat 2000/01- -2003/04	Średnia z lat 2004/05- -2007/08	Średnia z lat 2008/09- -2012/13	2012/13	2013/14 szacunek
Świat	36,5	47,1	60,8	63,0	70,1
UE-25/27	11,4	16,4	19,9	19,2	20,9
Kanada	6,1	9,1	13,1	13,9	18,0
Chiny	11,2	12,0	13,2	14,0	14,2
Indie	4,8	6,2	6,6	6,8	7,0
Australia	1,6	1,2	2,7	4,3	3,6
Ukraina	0,1	0,6	1,8	1,3	2,4
Pozostałe kraje	1,4	1,8	3,5	3,5	4,0

Źródło: [Oilseeds: World Markets and Trade, USDA, 2013, Oil World, 2000-2013], obliczenia własne.

Handel. Dynamicznie rosnący popyt na tłuszcze roślinne ze strony sektora spożywczego krajów rozwijających się, a zwłaszcza przemysłowego krajów wysokorozwiniętych oraz na białko roślinne ze strony sektora paszowego, spowodował w ostatniej dekadzie bardzo znaczący wzrost obrotów międzynarodowych nasionami oleistymi i produktami ich przerobu, przy czym kierunki geograficzne handlu tymi

produktami nie zmieniły się istotnie. Regionami deficytowymi w surowce oleiste i w związku z tym największymi ich importerami nadal były Europa oraz kraje Azji (przede wszystkim Chiny i Indie), a regionami nadwyżkowymi i kluczowymi eksporterami pozostały kraje Ameryki Północnej (USA, Kanada) i Południowej (Brazylia, Argentyna), a także kraje Azji Południowo-Wschodniej (Malezja i Indonezja).

W latach 2000/01-2012/13 dynamika obrotów międzynarodowych nasionami oleistymi, w tym nasionami rzepaku, była większa niż ich produkcji. Światowy eksport rzepaku wzrósł z 5,4 mln ton średnio w latach 2000/01-2003/04 do 11,8 mln ton w latach 2008/09-2012/13, tj. ponad dwukrotnie, a jego produkcja o 67%. Eksport w stosunku do produkcji rzepaku zwiększył się odpowiednio z 15% do 19%. Udział rzepaku w światowym eksporcie nasion oleistych wzrósł z 8% na początku minionej dekady do 11% w ostatnim pięcioleciu. Kluczowymi eksporterami rzepaku pozostały Kanada i Australia, a importerami Japonia, Chiny i Meksyk. W ostatnich latach do dużych eksporterów rzepaku dołączyła też Ukraina, a jego największym importerem stała się UE (tab. 3).

Tabela 3. Eksport i import rzepaku według krajów (w mln ton)

Table 3. Export and import of rapeseed by country (in mn tons)

Wyszczególnienie	Średnia z lat 2000/01- -2003/04	Średnia z lat 2004/05- -2007/08	Średnia z lat 2008/09- -2012/13	2012/13	2013/14 szacunek
Eksport					
Świat	5,4	6,7	11,8	12,5	13,6
Kanada	3,3	5,0	7,6	7,1	8,1
Australia	1,1	0,6	1,7	2,5	2,8
Ukraina	0,0	0,7	1,7	2,0	2,0
Pozostałe kraje	1,0	0,3	0,7	0,9	0,7
Import					
Świat	5,3	6,5	11,8	12,8	13,2
UE-25/27	0,1	0,4	3,0	3,4	3,4
Japonia	2,2	2,2	2,3	2,5	2,5
Chiny	0,9	0,7	2,6	3,4	3,3
Meksyk	0,9	1,2	1,4	1,5	1,6
Pakistan	0,5	0,7	0,7	0,6	0,6
Pozostałe kraje	0,8	1,2	1,8	1,4	1,9

Źródło: [Oilseeds: World Markets and Trade, USDA, 2013, Oil World, 2000-2013], obliczenia własne.

Ceny. Światowe ceny nasion oleistych, które w latach dziewięćdziesiątych były w miarę stabilne, od początku lat dwutysięcznych charakteryzowały się już wyraźnym trendem wzrostowym, mimo iż podlegały dużym wahaniom.

W latach 2008/09-2012/13 średnie ceny soi (505 USD/t) i rzepaku (537 USD/t) w portach europejskich były ponad dwukrotnie wyższe niż na początku lat dwutysięcznych. Jeszcze bardziej niż nasiona oleiste podrożały oleje roślinne, a w podobnej skali lub niewiele mniej śruty oleiste. Tak drastyczny wzrost cen był następstwem rosnącej konkurencji o surowce rolne, w tym surowce oleiste, pomiędzy sektorem spożywczym i

biopaliwowym ze strony ich kluczowych importerów, takich jak: Chiny, UE czy Indie, choć w poszczególnych latach podlegały one wahaniom pod wpływem zmienności zbiorów. Wynikał on też z osłabienia dolara względem innych walut, miał związek z bardzo dużym wzrostem cen ropy naftowej, a także był następstwem działań spekulacyjnych na rynkach finansowych.

Spodziewany w sezonie 2013/14 duży wzrost zbiorów nasion oleistych, zarówno soi, która dominuje w światowej produkcji nasion oleistych, jak i rzepaku, słonecznika i innych przyczyni się do spadku ich cen w relacji do sezonu poprzedniego, przy czym nadal będą one relatywnie wysokie (tab. 4).

Tabela 4. Ceny nasion oleistych i produktów ich przerobu w USD/tonę

Table 4. Prices of oilseeds and products of their processing (in USD/ tone)

Wyszczególnienie	Średnia z lat 2000/01- -2003/04	Średnia z lat 2004/05- -2007/08	Średnia z lat 2008/09- -2012/13	2012/13	2013/14 szacunek
Soja ^a	238	352	505	587	480
Rzepak ^b	251	388	537	614	525
Śruta sojowa ^c	202	273	433	569	501
Śruta rzepakowa ^d	147	175	266	372	290
Olej sojowy ^e	495	802	1096	1161	1050
Olej rzepakowy ^f	468	914	1129	1187	1100
Olej słonecznikowy ^g	551	961	1146	1255	1110
Olej palmowy ^h	363	656	888	842	825

^a - US, cif Rotterdam, ^b - Europa, 00, cif Hamburg, ^c - Pelety sojowe, 45/46 Arg., cif Rotterdam, ^d - 34%, fob ex-mill Hamburg, ^e - olej hol., fob ex-mill, ^f - olej hol., fob ex-mill, ^g - EU, fob N.W.Eur. porty, ^h - RBD, fob Malezja.

Źródło: [Oil World, 2000-2013], obliczenia własne.

Polska

Produkcja. Jediną rośliną oleistą produkowaną i przerabianą w Polsce na szeroką skalę jest rzepak. W areale upraw roślin oleistych stanowi 95-97%. Po akcesji Polski do Unii Europejskiej zbiory rzepaku gwałtownie wzrosły, zwiększyły się z poniżej 1 mln ton średnio w ostatnich czterech latach przed akcesją (latach 2000-2003) do 1,7 mln ton w latach 2004-2007 i 2,1 mln ton w latach 2008-2012, przede wszystkim w wyniku bardzo dużego wzrostu areалу uprawy rzepaku (odpowiednio z ponad 400 do ponad 600 i ponad 800 tys. ha), ale także poprawy jego plonowania (z poniżej 2,2 t/ha do ponad 2,7 t/ha i prawie 2,6 t/ha). Po spadku zbiorów rzepaku do 1,9 mln ton w latach 2011-2012, spowodowanym niekorzystnymi warunkami pogodowymi, w 2013 r. nastąpił ich wzrost do rekordowego poziomu prawie 2,6 mln ton. Areal uprawy przekroczył 900 tys. ha i był o 28% większy w relacji do poprzedniego roku, a jego średnie plony wzrosły o 8% do 2,8 t/ha (tab. 5).

Po akcesji produkcja rzepaku stała się najszybciej rozwijającym się działem produkcji roślinnej. Udział rzepaku w powierzchni zasiewów wzrósł z poniżej 4% przed akcesją do 7-9% w latach 2008-2012. W ślad za rosnącą produkcją rzepaku nastąpił też dynamiczny rozwój jego przetwórstwa. Przemysł tłuszczowy zwiększył przerób rzepaku z niewiele

ponad 800 tys. ton średnio w ostatnich czterech latach przed akcesją do 1,4 mln ton w pierwszych czterech latach po akcesji i do ponad 2 mln ton w ostatnim pięcioleciu (tab. 6).

Tabela 5. Wskaźniki rozwoju produkcji rzepaku w Polsce

Table 5. Development indicators of rapeseed production in Poland

Wyszczególnienie	Średnia z lat 2000-2003	Średnia z lat 2004-2007	Średnia z lat 2008-2012	2012	2013
Areal (tys. ha)	436	627	816	720	923
Plony (t/ha)	2,16	2,74	2,59	2,59	2,80
Zbiory (tys. ton)	942	1716	2112	1866	2581
	Tempo zmian w %				
Areal	-5,6	+17,4	-1,4	-13,2	+28,1
Plony	-1,1	+12,8	+0,4	+15,6	+8,1
Zbiory	-1,4	+34,4	-1,9	+0,2	+38,4

Źródło: [Rolnictwo, 2003-2012, GUS, Warszawa, <http://www.stat.gov.pl>], obliczenia własne.

O tak dynamicznym rozwoju produkcji i przetwórstwa rzepaku zdecydowała polityka UE względem biopaliw. Przy wieloletniej stabilizacji zapotrzebowania na olej rzepakowy w sektorze spożywczym na poziomie ok. 400 tys. ton, wykreowano ogromny popyt na ten surowiec zużywany w produkcji biokomponentów. Zgodnie z dyrektywą „biopaliwową” udział biokomponentów w zużyciu paliw płynnych powinien osiągnąć poziom 5,75% wartości energetycznej paliw w 2010 r. i 10% w 2020 roku. Ścieżka dojścia do tych wielkości leży w gestii każdego państwa członkowskiego.

Tabela 6. Bilans rzepaku w Polsce (w tys. ton)

Table 6. Balance of rapeseed in Poland (in thou. tons)

Wyszczególnienie	Średnia z lat 2000/01- -2003/04	Średnia z lat 2004/05- -2007/08	Średnia z lat 2008/09- -2012/13	2012/13	2013/14 szacunek
Produkcja	942	1716	2112	1866	2581
Import	8	57	385	339	330
Zasoby ogółem	984	1817	2591	2366	2930
Przerób	812	1392	2096	1910	2180
Straty	52	86	105	93	128
Eksport	93	296	292	344	620
Zużycie ogółem	957	1774	2493	2347	2928
Zapasy końcowe	27	43	98	19	2

Źródło: [Rolnictwo, 2003-2012, GUS, Warszawa, <http://www.stat.gov.pl>], obliczenia własne.

W 2005 r. Polska określiła udział biopaliw w zużyciu paliw płynnych na poziomie 0,5% i w kolejnych latach wskaźnik ten wzrastał do 7,10% w 2013 r., przy czym dopiero od 2008 r. koncerny paliwowe mają prawny obowiązek jego realizacji. Produkcja estrów, biokomponentów dodawanych do oleju napędowego, prowadzona jest w Polsce głównie w

oparciu o olej rzepakowy, który stanowił ok. 94% surowców w 2007 r. i ponad 91% w 2012 roku. Początkowa produkcja estrów była niewielka. Znaczący jej wzrost, który nastąpił po 2008 r. do 360-370 tys. ton w latach 2009-2011 i ok. 600 tys. ton w 2012 r. wykreował dodatkowy popyt na taką samą ilość oleju rzepakowego, czy też na 1-1,5 mln ton rzepaku.

Przewiduje się, iż mimo wahań spowodowanych niekorzystnymi warunkami pogodowymi, produkcja rzepaku do końca dekady będzie charakteryzowała się trendem wzrostowym, z uwagi na rosnący popyt sektora biopaliw na ten surowiec, co z kolei powinno gwarantować wysoką opłacalność jego produkcji względem zbóż. Dynamika zapotrzebowania sektora biopaliw na olej rzepakowy może jednak osłabnąć, z uwagi na zapowiedź UE zmniejszenia w perspektywie do 2020 r. udziału biopaliw pierwszej generacji (produkowanych w oparciu o surowce spożywcze) w zużyciu paliw płynnych z 10% do 7%.

Handel. Po integracji Polski z UE wzrosły obroty handlu zagranicznego surowcami i produktami olejistymi. Przy szybko rosnącej produkcji rzepaku i wolno rosnącym krajowym zapotrzebowaniu na olej rzepakowy (z powodu wysokiego nasycenia rynku jadalnymi tłuszczami roślinnymi i powolnego rozwoju produkcji biopaliw w pierwszych latach po akcesji), Polska odzyskała, utraconą w latach dziewięćdziesiątych, pozycję znaczącego eksportera rzepaku oraz stała się liczącym eksporterem oleju rzepakowego. Utrzymała pozycję dużego eksportera śrutu rzepakowej oraz rozwinęła eksport margaryn.

Eksport rzepaku wzrósł z 91 tys. ton średnio w latach 2000-2003 (10% krajowej produkcji) do 287 tys. ton w latach 2004-2008 (17% krajowej produkcji) i 273 tys. ton w latach 2008-2012 (13% krajowej produkcji). W ostatnim pięcioleciu, z wyjątkiem 2010 r., mimo wciąż wysokiego eksportu rzepaku, Polska utraciła pozycję eksportera netto tego surowca (tab. 7).

Eksport oleju rzepakowego zwiększył się z poziomu zaledwie 4 tys. ton średnio w ostatnich czterech latach przed akcesją (1% krajowej produkcji) do 146 tys. ton (27% krajowej produkcji) w latach 2004-2007 i 183 tys. ton (24% krajowej produkcji) w latach 2008-2012.

Eksport śrutu rzepakowej, która dla przemysłu tłuszczowego jest ubocznym produktem przerobu rzepaku, wzrósł ze 189 tys. ton średnio w latach 2000-2003 (38% krajowej produkcji) do 314 tys. ton w latach 2004-2007 (39% krajowej produkcji) i 531 tys. ton w latach 2008-2012 r. (46% krajowej produkcji).

Eksport margaryn, który przez wiele lat był bardzo niski i w ostatnich czterech latach przed akcesją Polski do UE wyniósł średnio 24 tys. ton (6% krajowej produkcji), zwiększył się do 40 tys. ton w latach 2004-2007 (11% krajowej produkcji) i 111 tys. ton w latach 2008-2012 (29% krajowej produkcji).

Przeciętna wartość eksportu produktów olejistych (nasion, olejów i śrut olejistych oraz margaryn) w latach 2008-2012 wyniosła 708 mln USD i była ponad 2-krotnie większa niż w pierwszych czterech latach po akcesji Polski z UE i 11-krotnie większa niż w ostatnich czterech latach przed akcesją; natomiast średnia wartość importu produktów olejistych w latach 2008-2012 wyniosła 1997 mln USD i była 2,2 razy większa niż w latach 2004-2007 i 4,2 razy większa niż w latach 2000-2003 (tab. 8).

Pomimo dynamicznego rozwoju eksportu, jaki nastąpił po akcesji, Polska, podobnie jak cała UE, pozostaje trwałym importerem netto produktów olejistych ogółem, ze względu na ograniczone możliwości rozwoju produkcji roślin olejistych i równocześnie rosnący popyt rynku krajowego na oleje roślinne (w związku z rozwojem produkcji biopaliw) oraz

śruty oleiste, głównie sojowe (w związku z rozwojem produkcji drobiarskiej i zmianą technologii żywienia zwierząt gospodarskich). Średnie ujemne saldo obrotów handlu zagranicznego olejnymi w latach 2008-2012 wyniosło 1289 mln USD i było ponad 2-krotnie większe niż w latach 2004-2007 i 3-krotnie większe niż w latach 2000-2003. Do tak znaczącego pogłębienia się deficytu handlu produktami olejnymi w ostatnim pięcioleciu przyczyniła się nie tylko większa dynamika importu niż eksportu tymi produktami, ale także notowany od 2008 r. drastyczny wzrost cen olejnych na rynkach światowych. Zarówno przed, jak i po integracji w największym stopniu saldo obrotów w sektorze olejnych obciąża przewaga wydatków na import nad wpływami z eksportu śrut olejnych (głównie sojowych) i olejów roślinnych (głównie z roślin uprawianych w innych strefach klimatycznych), w mniejszym stopniu nasion olejnych, a saldo obrotów margarynami jest od 1997 r. dodatnie.

Tabela 7. Handel zagraniczny produktami olejnymi (w tys. ton)

Table 7. International trade of oil products (in thou. tones)

Wyszczególnienie	Średnia z lat 2000-2003		Średnia z lat 2004-2007		Średnia z lat 2008-2012		2012		2013 szacunek	
	E	I	E	I	E	I	E	I	E	I
Nasiona oleiste	93	99	296	156	283	495	271	639	771	520
w tym: rzepak	91	12	287	52	273	365	256	485	751	266
Oleje roślinne	4	233	153	342	205	443	208	538	366	520
w tym: rzepakowy	4	5	146	15	183	62	181	102	349	83
Śruty oleiste	187	1403	325	1967	591	2688	667	3566	768	2970
w tym: rzepakowa	187	11	314	6	531	14	574	24	604	61
Margaryny	24	13	40	23	111	71	135	116	130	92

E - Eksport, I - Import.

Źródło: [Centrum Analityczne Administracji Celnej - CAAC], obliczenia własne.

Dodatnie jest też saldo obrotów rzepakami i produktami jego przerobu (olejem i śrutą rzepakową). Jego wartość w latach 2008-2012 wyniosła 186 mln USD i było o 14% mniejsza niż w latach 2004-2007, ale prawie 5-krotnie większa niż w latach 2000-2003.

Tabela 8. Wskaźniki rozwoju handel zagraniczny produktami olejnymi

Table 8. Indicators of international trade of oily products

Wyszczególnienie	Średnia z lat 2000-2003		Średnia z lat 2004-2007		Średnia z lat 2008-2012		2012		2013 szacunek	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Eksport (mln USD)	64	45	314	250	708	478	845	557	1298	1005
Import (mln USD)	474	7	904	33	1997	292	2639	448	2420	274
Saldo (mln USD)	-410	38	-590	217	-1289	186	-1794	109	-1122	731
Tempo eksp. (%)	-4,7	-1,1	59,8	58,7	3,8	2,4	19,3	25,8	53,6	80,4
Tempo imp. (%)	16,7	2,7	17,4	34,3	9,0	13,6	14,1	3,7	-8,3	-38,8
Wskaźnik pokrycia imp. eksp. (%)	13,6	629,2	34,7	763,2	35,4	163,8	32,0	124,3	53,6	366,8

A - Produkty oleiste ogółem, B - w tym Rzepak i produkty jego przerobu.

Źródło: [CAAC], obliczenia własne.

Ceny. Na kształtowanie się cen rzepaku i produktów jego przerobu w Polsce istotny wpływ ma nie tylko sytuacja popytowo-podażowa na rynku wewnętrznym, lecz także relacje popytowo-podażowe na europejskim i światowym rynku surowców oleistych oraz kurs złotego względem euro. Polska jest częścią rynku globalnego i dlatego na wzrosty i spadki cen rzepaku na rynku krajowym znaczący wpływ mają zmiany cen surowców oleistych, które następują na europejskich, a także amerykańskich giełdach. W ostatnich kilku latach przed akcesją, jak i obecnie najwięksi krajowi odbiorcy rzepaku i producenci oleju rzepakowego (kluczowe zakłady przemysłu tłuszczowego) wyznaczają minimalną cenę skupu rzepaku w oparciu o zmieniające się notowania paryskiej giełdy Matif (pomniejszone o kilkanaście euro) i aktualny kurs złotego względem euro.

Tabela 9. Ceny skupu rzepaku i pszenicy oraz ceny zbytu produktów jego przerobu (w zł/tonę)

Table 9. Purchase prices of rapeseed and wheat and selling prices of the products of their processing (in zł/ton)

Wyszczególnienie	Średnia z lat 2000-2003	Średnia z lat 2004-2007	Średnia z lat 2008-2012	2012	2013 szacunek
Rzepak	874,5	882,3	1489,6	1981,1	1436,2
Pszenica	476,0	498,3	687,3	893,4	803,7
Relacja cen rzepak/pszenica	1,84	1,77	2,17	2,22	1,79
Olej rzepakowy	-	2620,0	3647,6	4389,0	3726,0
Śruta rzepakowa	-	429,8	663,2	963,0	1009,0

Źródło: [Rolnictwo, 2003-2012, GUS, <http://www.minrol.gov.pl>], obliczenia własne.

Ceny rzepaku w Polsce przez wiele lat nie miały wyraźnej tendencji rozwojowej. Podlegały dużym wahaniom pod wpływem zmienności zbiorów. Wyraźny wzrost cen rzepaku nastąpił w ostatnich latach, pod wpływem rozwoju rynku biopaliw. W latach 2008-2012 średnie ceny rzepaku wyniosły prawie 1500 zł/tonę i były o 69-70% wyższe niż w pierwszych czterech latach przed i po akcesji Polski do UE. Korzystne dla producentów rzepaku relacje cen rzepak : pszenica, wynoszące w ostatnim pięcioleciu 2,2:1, zachęcały do wzrostu jego zasiewów. W 2013 r. przy bardzo wysokich zbiorach rzepaku, nastąpiła poprawa relacji podaży-popytu na krajowym i europejskim rynku i jego ceny spadły. Mimo spadku pozostały relatywnie wysokie.

Konkluzje

Światowa produkcja nasion oleistych wykazuje wieloletni trend wzrostowy, choć podlega wahaniom. W skali globalnej rośnie bowiem popyt na żywność i energię odnawialną. W światowej produkcji nasion oleistych dominuje soja, która jednocześnie charakteryzuje się bardzo wysokim stopniem koncentracji uprawy. Dlatego wszelkie zmiany w produkcji soi u największych i nielicznych jej producentów i eksporterów (USA, Brazylia i Argentyna) mają istotny wpływ na rynek rzepaku w Europie i na świecie.

Integracja Polski z UE korzystnie wpłynęła na rozwój krajowego sektora surowców i produktów oleistych. Polska jest obecnie jednym z największych w Europie producentów, przetwórców i eksporterów rzepaku. W ostatnim pięcioleciu miała 11% udział w produkcji rzepaku 27-u krajów UE i od 2007 r. zajmuje, zamiennie z Wielką Brytanią, trzecią lokatę w jego produkcji, po Niemczech i Francji. Polska jest też trzecim, po Niemczech i Francji, producentem oleju i śruty rzepakowej w UE (9% udziału).

Polityka UE względem biopaliw była motorem rozwoju produkcji i przetwórstwa rzepaku, jaki nastąpił w Polsce po 2004 r., bowiem zapotrzebowanie na rzepak zużywany na cele spożywcze jest stabilne i od wielu lat utrzymuje się na poziomie ok. 1 mln ton.

Przy dynamicznym wzroście produkcji rzepaku i początkowo wolno rosnącym krajowym zapotrzebowaniu na olej rzepakowy z powodu powolnego rozwoju produkcji biopaliw w pierwszych latach po akcesji, Polska odzyskała utraconą w latach dziewięćdziesiątych pozycję liczącego się eksportera rzepaku, stała się dużym eksporterem oleju rzepakowego, rozwinęła eksport śruty rzepakowej i margaryn. Pomimo dynamicznego rozwoju eksportu, Polska, podobnie jak cała UE, pozostaje trwałym importerem netto produktów oleistych ogółem, a ujemne saldo wymiany handlowej pogłębia się. Wynika to z ograniczonych możliwości rozwoju produkcji roślin oleistych i rosnącego popytu na oleje roślinne (w związku z rozwojem produkcji biopaliw) oraz śruty oleiste, głównie sojowe (w związku z rozwojem produkcji drobiarskiej i zmianą technologii żywienia zwierząt gospodarskich).

Perspektywy dla producentów rzepaku są pomyślne. Można się spodziewać, że rosnącą na świecie konkurencją o surowce rolne, w tym surowce oleiste, pomiędzy sektorem spożywczym i biopaliwowym, będzie przyczyniała się do utrzymywania ich cen na wysokich poziomach, choć będą one podlegały wahaniom pod wpływem zmienności zbiorów. Na zahamowanie wzrostu cen w najbliższych latach może też wpłynąć duże prawdopodobieństwo utrzymania się światowego kryzysu gospodarczego oraz zapowiedź zmiany polityki UE względem biopaliw, w wyniku czego nastąpi obniżenie zapotrzebowania na surowce rolne, w tym przede wszystkim na zboża i rzepak.

Literatura i źródła danych

- Bartkowiak-Broda I, Wałkowski T. [2004]: Rośliny oleiste i inne przemysłowe – hodowla, produkcja i możliwości wykorzystania na cele żywnościowe, paszowe i alternatywne. Materiały z II Kongresu Rolnictwa Polskiego, Poznań.
- Boczar P., Sznajder M. [2011]: Rozwój światowego rynku olejów roślinnych w latach 1961-2005. UP, Poznań.
- Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi w latach 1995-2009. [2011]: J. Seremak-Bulge (red). Studia i Monografie nr 152, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- <http://www.minrol.gov.pl>
- <http://www.stat.gov.pl>
- Centrum Analityczne Administracji Celnej [CAAC].
- Kucharski K. [2012]: Gospodarstwa wielkoobszarowe w Wielkopolsce na rynku zbóż i rzepaku po 2003 roku. UE, Poznań.
- Muśnicki C., Toboła P. [2000]: Stan i perspektywy uprawy roślin oleistych w Polsce: aktualne problemy. [W:] Zbilansowane nawożenie rzepaku. AR, Poznań.
- Oilseeds: World Markets and Trade*. [2013]: Foreign Agricultural Service/USDA.
- Oil World*. [2000-2013]. ISTA Mickle GMBH, Hamburg, Niemcy.
- Rolnictwo. [2003-2012]: GUS, Warszawa.

- Rosiak E. [2003]: Rynek rzepaku i przewidywane zmiany w pierwszych latach po integracji. [W:] Dostosowywanie polskiego rynku rolnego do wymogów Unii Europejskiej. SGH, IERiGŻ, ARR, Warszawa.
- Rosiak E. [2010]: Handel zagraniczny oleistymi po integracji z Unią Europejską. W: Rośliny oleiste - Oilseed Crops, Tom XXXI, z.1.
- Rosiak E., Łopaciuk W., Krzemiński M. [2011]: Produkcja biopaliw i jej wpływ na światowy rynek zbóż oraz roślin oleistych i tłuszczów roślinnych. Seria Program Wieloletni, Raport nr 29, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Roszkowski A. [2004]: Zapotrzebowanie na rzepak na cele energetyczne dla przemysłu spożywczego i paszowego. *Wiś Jutra*, Nr 7.
- Rynek rzepaku – Stan i perspektywy. [2013]: E. Rosiak (red). Seria Analizy rynkowe, Analiza nr 44, IERiGŻ-PIB, ARR, MRiRW, Warszawa.